

Andrei ȚURCANU
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

CRITICA LITERARĂ: MIZE ESTETICE ȘI ESTETISM VELEITAR

Literary criticism: aesthetics stakes and aestheticism of velleity

Abstract. In the shadow of the literary life's egos, we find the marks of postmodern „culture uproar” (B. Ch. Han). However, in this „fatality” we distinguish a lot of inertia and imitation, much gregarious spirit and snobbery. The impulses of the critics' return to normality had first to overcome a fierce mythology of the writer – an exceptional figure from the years of national awakening. The postmodern terribleness of critical interventions aimed precisely this literary and social simulacrum. Then the anthology „Portret de grup” tries to impose a literary image opposed to the dominant traditionalist model of 60's source – a model modified through the imitations' ruination and the following degradation in a sentimental-pathetic and sweetish-rustic model. Hence the insistence on the aesthetic criterion. Opposite to moralizing, false patriotic source, and to that primary kalokagathia, which represents the foundation of an important viable part of literature of resistance of Bessarabia, the aesthetic offensive (with a strong aestheticist emanation) shows some serious cracks and is lost in inconsequences of attitude and inconsistency of method. Through the abusive identification of the lyricoid traditionalism with the poetry of Grigore Vieru, we insist especially on the „lack of value” and even on the malefic, paralysing influence of the author of „Albinuța” on the native literary process. It is notable that any discussion on the literary tradition ends invariably with another fiery „separation of Vieru”. It is remarkable and a feedback, many authors full of velleities who remained of an elementary, lapsed poetic expression, cavil about the image of Grigore Vieru. There is something concerning the drama of our aesthetic taste, corrupted by a literary restrictive policy over several decades, a taste unable to face the challenges of new artistic models and to distinguish the real value from the past „rubbles”. We see how simulacra of a haunting past and those of a present of criteria's disconcert become bitter instead of emulation and some successive series of exemplary creations of paradigm.

Keywords: literary criticism, traditionalism, postmodernism, paradigm, aestheticism, simulacra, criteria of evaluation, aesthetic taste, literary process.

În romanul „Falsificatorii de bani”, André Gide are o frază pusă în gura unui personaj: „Ai toate calitățile unui om de litere: ești vanitos, ipocrit, ambițios, versatil, egoist...” [1, p. 59]. Mă gândeam odată că în acest „portret” este ceva cu deosebire

din scriitorul postmodernist. Mai apoi mi-am dat seama că lucrurile sunt mai complicate. Nu e vorba doar de niște manifestări accentuat-distorsionate de ordin temperamental sau etic. La mijloc e și paradigma epocii care își pune amprenta. În larma orgoliilor din viața literară regăsim cu ușurință și însemnele „culturii gălăgiei” (B. Ch. Han) postmoderniste. Deși cu acest *spirit al vremii* nu ar trebui să exagerăm. Există, firește, un dat al timpului, cu reacții paradigmatică și cu deschideri de perspectivă ce țin de epocă. Dar în această „fatalitate” se distinge ușor multă inerție și imitație, mult spirit gregar, snobism și, adesea, preferința pentru un comod lustru de imagine, meschine plieri de conjunctură. Toate, înțelegem, țin în ultimă instanță de alegerea fiecăruia. Cât caracter, atâta literatură, ca să parafrazez o spusă a lui Grigore Vieru.

Impulsurile revenirii criticii la normalitate au trebuit, mai întâi, să învingă o înverșunată mitologie a scriitorului-figură de excepție, a scriitorului-Proroc din anii deșteptării naționale, un rol pentru asumarea căruia, într-o epocă a „dezlegării la cuvânt”, nu a fost nevoie de mare curaj și nici de cevașilea jertfe. A fost suficient doar meșteșugul vorbirii, un dar până atunci interzis, suspectat, ținut în cătarea tuturor gurilor de foc aflate în dotarea ideologiei oficiale. O aptitudine comună într-o societate democratică, cu descătușări de conștiință și cu exercițiul cotidian al dialogului. Dar într-o lume a ființelor supuse tăcerii, unde graiul se identifică doar cu discursul plat de la tribună, vorbirea în forum fascinează, iar „vorba directă” apare drept un miracol, un fel de magie colectivă, în care vorbitorului i se atribuie o condiție exemplară, un statut de „ales” providențial. Peste mirajele mulțimilor înmărmurite de admirație se cern și rostirile pline de un patos liturgic: „Iată ce vor scriitorii, dragii mei...”. Citatul e dintr-un text al lui Ion Vatamanu, în care scrisului și scriitorului li se proclamă o misiune sacerdotală predestinată. Reacție la falsele ierarhii sociale decrepite, rostul de vizionar și antemergător al condeierului, până mai ieri „chemat” să fie slujitor al altor idealuri, devine o temă comună a literaturii, dar și o credință, un imbold de speranță de viitor pentru masele trezite din letargia de aproape o jumătate de veac. Era oarecum firesc ca, în circumstanțele excepționale ale vremii, setea de Cuvânt a norodului cu limba împletită de o îndelungată muțenie să se regăsească în descătușările exaltate ale scriitorilor. Numai că între timp elanurile colective s-au domolit, iar „darul vorbirii”, luând-o la picior prin cetate, și-a arătat și o altă față decât cea romantică mântuitoare, una de flecar iresponsabil, potrivit și din mers, cu cinism, și binecunoscutele azi grimase ale demagogiei. În acest timp scriitorii, mai exact, unii din cei care în vacarmul onomatopeic al deșteptării s-au fixat ca tribune publice vorbitoare, au continuat să se complacă în rolul, abuziv, de preoți ai neamului. La această imagine exagerată (un cec în alb nemeritat, după cum s-a văzut ulterior!) s-a adăugat și o mitologie contrafăcută de stânci eroice care au oprit cu pieptul tancurile sovietice, deși în ziua respectivă, la 7 noiembrie 1989, printre cei care realmente s-au culcat în fața TAB-urilor militare am văzut multă lume cunoscută, unele persoane însângerate la propriu din ciocnirile cu poliția, dar nici un scriitor. Câțiva s-au arătat, e adevărat, dar au apărut la o tribună improvizată în centrul Chișinăului abia pe la amiază, după ce evenimentul se consumase deja.

Din această fabulație postsovietică, dar și în continuarea tradiției din comunism a slujbașului scrisului ca unic deținător de licență a vorbirii între masele de oameni predestinați mușeniei, s-a constituit Utopia Scriitorului – un amestec de patetisme desuete, o megalomanie jenantă și dulci legănări cu uitare de sine în forme primare, retardate de artă și de limbaj. Un fundac, cu siguranță! Inițial, teribilismul postmodernist (în mod special, cel al lui Em. Galaicu-Păun) a vizat tocmai acest simulacru literar și social. Și ideea lui E. Lungu a „Portretului de grup” încerca, prin sublinierea „o altă imagine a poeziei basarabene” [2], impunerea critică a unei imagini literare contrară modelului dominant tradiționalist adânc înșurubat în conștiința estetică a scriitorilor și cititorilor basarabeni. Un model de sorginte șaizecistă prefăcut prin uzura pastişărilor succesive și a degradărilor ulterioare în unul sentențios-patetic și dulceag-pășunist. De aici și pedalarea apăsată pe criteriul estetic. Opusă însă nu numai filonului moralizant-patriotard, dar și acelei kalokagathii originare, care constituie fundamentul unei importante părți viabile din literatura de rezistență a Basarabiei, ofensiva estetică (cu o pronunțată emanație estetistă) arată grave fisuri, se pierde în inconsecvențe de atitudine și inconsistență de metodă. Autori atinși de „boala sterpăciunii”, cum s-a exprimat odată pictorul Fioghin Calistru, trec drept poeți reductibili (ex. Paul Mihnea, George Meniuc și o bună parte din debutanții de mai încoace sau chiar unii dintre optzeciștii împodobiți în odăjdile prea largi ale clasicizării precoce). Concomitent, printr-o identificare abuzivă a formelor întârziate și a tradiționalismului liricoid din literatura basarabeană cu poezia lui Grigore Vieru, se insistă într-un mod exacerbat și cu rea voință asupra „banalității”, „lipsei de valoare” și chiar a influenței „malefice”, paralizante a autorului „Albinuței” asupra procesului literar autohton și asupra gustului literar în genere. Simptomatic e faptul că orice „gălăgie” în jurul oricărei noi manifestări zgomotoase a vreunui „nimic estetic” sfârșește, invariabil, cu o altă, încrâncenată, „despărțire de Vieru”. Din păcate, e de remarcat și o reacție inversă pe potrivă, agățarea de imaginea lui Grigore Vieru a multor veleitari (majoritatea, de pe lângă literatură!) încremeniți într-o expresie poetică elementară, caducă. Este, cred, de o parte și de alta, un orgoliu, pătimaș sau neputincios, al afirmării. Dar mai este ceva la mijloc. E ceva ce ține de drama gustului nostru estetic, viciat pe parcursul mai multor decenii de o politică literară restrictivă, fixat și menținut în percepția doar a unor forme literare explicite, pe înțelesul „cititorului simplu”, incapabil acum să facă față provocărilor noilor modele artistice ori, dimpotrivă, să distingă în molozurile trecutului valoarea autentică, suflul viu al inspirației, „magma ontologiei umane”, ca să folosesc o expresie a Ninei Corcinschi, de inerție, falsuri sau sterilități de artizanat. În locul emulației și a unor serii succesive de creații exemplare de paradigmă, vedem cum se înverșunează simulacrele, cele ale unui trecut obsedant și cele ale unui prezent în descumpănire de criterii.

O pildă recentă. Într-o postare de pe *facebook* de ziua morții poetului, Iulian Ciocan scrie sec, de parcă ar întoarce niște pietre tombale: „Constat cu mirare că mulți dintre amicii mei de pe FB îl elogiază pe Grigore Vieru, că îl transformă în fetiș, că fac din el un geniu. Eu cred că din punct de vedere literar Vieru e slab, mediocru, anost. Eu am ab-

solvit o Facultate de Filologie, la Braşov” [3]. Mai jos revenea cu o „îngăduinţă” sfidătoare: „Cred că are câteva poezii bune pentru copii. Şi cam atât”. Trec peste „argumentul” (pueril? tupeist?) al facultăţii de filologie absolvite ca temei pentru monopolul dreptului arbitrar de judecare sumară şi de execuţie literară a unui poet. Un intelectual veritabil s-ar jena să aducă în sprijinul aserţiunilor sale o dovadă, cu care vin, de obicei, neofiii sau impostorii. Apoi, o facultate de filologie ar fi trebuit mai degrabă să ofere probe pentru o acţiune contrară. Mă refer la o hermeneutică, precum susţine într-un comentariu la postare Alina Tofan, care *după text, restabileşte şi contextul. Sau contextele: al scrierii, al publicării, al interpretării în epocă, al (auto)interpretării auctoriale, al interpretării antume, al interpretării postume, al instrumentalizării contextuale* etc., etc. Cineva a pus aceste aprecieri drastice pe seama tinereţii autorului, la care Iulian Ciocan a replicat că nu mai este tânăr, are 47 de ani. La 47 de ani, e firesc, nu mai faci referinţă la o facultate absolvită cu un sfert de secol în urmă. Înseamnă oare acest lucru că spectrul filologiei e pentru el ceva mai mult decât o invocare oarecare? Se pare că da, odată ce în faţa virtualilor săi oponenţi precum şi a celor care, crede el, exagerează valoarea poeziei lui Grigore Vieru, invocă acelaşi argument al „filologiei”: „Voi, cei care îl consideraţi geniu, sunteţi toţi filologi?”. Bineînţeles, nici cei care îl consideră geniu, nici cei care sunt de acord cu etichetările lui Iulian Ciocan nu sunt toţi filologi. Cititul şi dragostea de literatură nu e numai apanajul absolvenţilor facultăţilor de filologie. Mai mult, ca profesor la Universitate, pot să afirm că, printre miile de studenţi pe care i-am avut de-a lungul anilor, cititori pasionaţi am avut doar o sută – două, iar cititori cu un început promiţător de profesionalizare doar câteva zeci. Asta nu înseamnă că unii sau alţii, din patima cititului ori din lipsa acestei pasiuni, au ajuns să aduleze sau să conteste pur şi simplu, fără un sâmbure de discernământ, pe Vieru, pe Druţă ori pe oricare alt scriitor. Filologia, cum am înţeles-o şi cum am practicat-o eu, înseamnă să oferi cititorului nişte chei de lectură pentru cele mai diverse forme de literatură, mijlocindu-le, astfel, accesul la un ansamblu de valori artistice cât mai larg. Nu e vorbă, este o boală printre filologi, mai ales printre începători. De cum se văd în posesia unor chei pentru nişte lacăte mai sofisticate, sunt brusc atinşi de vanitate şi încep a se uita cu desconsiderare la textele cu suprafeţe mai limpezi, mai accesibile parcă, dincolo de care nu mai sunt în stare să perceapă, ca să-l citez iar pe Borges, „modesta şi misterioasa complexitate”. Iulian Ciocan pare să fie unul dintre aceştia. Tot acolo Alina Tofan îl muştră dur (şi cu dreptate). Dacă ar fi făcut-o de pe undeva de la Biliceni de Jos, ar fi fost un bun prilej să fie taxată drept „o provincială”. Dar Alina Tofan (Ciobanu) se află de mai mulţi ani în Germania, de unde şi scrie colegului ei cu o abia reţinută, înţeleasă, mânie: „Cizmele/ «cibotele» de chirză proletkultiste n-au murit. Şi nici cauza lor, din păcate. Adidaşii de azi – chiar dacă încălţaţi în haina estetismului absolut – au aceleaşi pretenţii «fondatoare» – devastatoare, de parcă lumea şi literatura au început sau încep de la ei. Tocmai pentru că ai făcut filologie, Iulian, ştiu că ştii că nimic nu apare din nimic şi că fără Grigore Vieru literatura română din RSSM, dar şi cea postsovietică ar fi avut altă faţă. Nu e neapărat (şi nici nu cred ca e normal) să ridici osanale creaţiei lui Grigore Vieru,

dar nici să arunci cu piatra în oglindă – lipsa sau spargerea oglinzii nu ne face mai buni, mai frumoși, mai geniali”. Colegul, un pic doar mai tânăr, nu se încumetă să se avânte în polemici mai aprinse, mulțumindu-se să arunce niște replici, unele teribilist-provocatoare („nu mă interesează un trecut în care Vieru e mare scriitor și deschizător de drumuri”), altele încercând să găsească o explicație intoleranței sale în preferința pentru un alt registru estetic decât cel al poetului de la Pererâta: „Ar fi multe de spus de ce nu-mi place creația lui Vieru. Voi spune doar că (auto)ironia lui Busuioc e net superioară lamentației lui Vieru. E un alt palier al literaturii. Apoi, despre lucrurile dramatice sau sacrosancte prefer să mi se scrie într-un registru calm, fără lacrimi și efuziune. Așa dramaticul e mai pregnant, mai dureros chiar”.

Ca unul care am trecut prin școală cu alte manuale (două clase, până la reforma din 1957 a ortografiei, fiind chiar nevoit să folosesc pe ici-pe colo și semnul tare – Ъ), îmi amintesc de alte poezii din „Cartea de citire” decât jucăușele și nevinovatele versuri „Pentru pace, pentru pace, mulțumim frumos!” ale lui Grigore Vieru. „Vreau să cânt un cântec tinereții,/ slăvitei tinereți comsomoliste,/ acelora care cu prețul vieții...” etc. – versificări primitive, silnice, ca să utilizez un cuvânt din epocă, scrise de Liviu Deleanu sau altele, de Em. Bucov, An. Lupan, pe care trebuia să le învățăm pe de rost într-un efort năucitor de memorizare. Iată acesta chiar că era un „cumplit mijloc de tâmpenie!”! E un trecut care mă interesează în mod deosebit și azi. Mai mult, la cursul de lecții despre literatura postbelică, încerc să inculc și studenților mei ideea că acele vremuri, cu întreg arsenalul lor de ștanțare a „omului nou”, nu trebuiesc uitate. Tot așa, fără o eroizare și o martirizare de conjunctură, nu avem dreptul să uităm nici eforturile celor care au schimbat cursul literaturii și au făcut și ca cititorul ei să prindă contururile altui chip decât al celui trasat de textele cu „semnul tare” în inimă. Iar cu aceste strădani Vieru, Druță ș.a. chiar sunt „deschizători de drumuri”!

Încerc să aduc contraargumente la pripitele și categoricele contestări ale lui Iulian Ciocan și mă surprind că ceva rămâne totuși în afara acestor explicații. Revin la ideea că fără Ion Druță și Grigore Vieru, ca să mă limitez doar la aceste figuri emblematice ale literaturii române din Basarabia, „literatura română din RSSM, dar și cea post-sovietică ar fi avut altă față”. E vorba Alinei Tofan, la care am adăugat și „un alt chip al cititorului”, alt chip decât cel al personajelor încrâncenate, românofobe din „Hartene” de Gr. Adam ori „Tovarășul Vanea” de S. Șleahu. Pusă astfel problema, și Druță, și Vieru se situează sus-sus, la o înălțime egală cu înălțimile *Purgatorului* față de abisurile *Infernului* din „Divina Comedie” a lui Dante. Dar să nu uităm, această față a literaturii, care s-a înstăpânit în anii '60 și a dominat peisajul literar până spre sfârșitul anilor '80, a modelat în aceste decenii, cu acceptul tacit sau cu susținerea directă a forurilor oficiale sovietice, la grădinițe, în școli și universități, chipul a câtorva generații de cititori moldoveni, de intelectuali moldoveni mai cu seamă. Amintesc în acest context că romanul „Viața și moartea nefericitului Filimon” de Vladimir Beșleagă, care în 1969 ar fi putut deschide o porțiță pentru o altfel de literatură, nu a fost publicat. Aș remarca și faptul că secțiile literare de la Uniunea Scriitorilor care administrau debuturile, editurile,

revistele, manualele și tot ce ținea de propagarea instituțională a literaturii și-au creat în acești ani un model literar „ideal”, fără îndrăzneli de expresie și de mesaj, ferit de șocuri și experimente artistice neordinare, unul acceptat oficial prin girul călduț al publicabilului. Evident, și gustul cititorului, mentalitatea, orizontul său de percepție a lumii, s-a ordonat, s-a format și a înțepenit la criteriile acestui model selectiv și restrictiv, impunând în societate, alături de tipul „omului sovietic”, mankurtul prin definiție, pe moldoveanul mioritic, sentimental și rudimentar. Aici înțeleg disconfortul lui Iulian Ciocan simțit față de poezia lui Grigore Vieru și iluzia sa de a fi identificat în poezia lui Aureliu Busuioc „un alt palier al literaturii” (e totuși doar o iluzie!). Deși s-ar putea bănuși în subsidiar un criteriu estetic „asumat din snobism”, care „a pierdut legătura cu axul moral,” este ceva mai mult aici decât o reacție de personaj în adidași „încălțați în haina estetismului absolut”. Este tocmai, îmi pare mie, o nemulțumire față de insuficiența de „maggă ontologică umană”, defect genetic pentru toată literatura română din Basarabia sovietică. Dar în cazul lui Vieru intransigența lui Iulian Ciocan nu se susține; în cariera sa literară, el a avut un moment de grație care l-a propulsat în rândul marilor poeți ai secolului XX. Mă refer la volumul „Aproape”, apărut în 1974, carte, sub aparența de simplitate, de o profunzime și o originalitate tulburătoare, de netăgăduit. M-am bucurat să regăsesc confirmate aceste intuiții mai vechi ale mele într-un serial de articole al lui Daniel Cristea-Enache publicat în „LiterNet.ro”. „Dacă idolatrii basarabeni nu disting esteticul de etnic, scrie criticul, dâmbovițenii minimaliști și minimalizatori, racordați la trend, confundă tematica lui Vieru cu problematica lui; și artificialitatea mărunță, manufacturieră a poeziilor tematici cu naturalețea atât de bine construită, cristalizată de poet. Nimic decorativ, convențional, previzibil figurativ și interpretativ nu vedem în poemele de calibrul ale lui Grigore Vieru, circumstanțiate și amprentate istoric, dar smulse, liric, oricărei circumstanțe” [4]. *Smulse liric oricărei circumstanțe*, asta e!

Referințe bibliografice

1. André Gide, *Falsificatorii de bani*, Editura *RAO International Publishing Company*, 1996.
2. *Portret de grup*. Antologie. Selecție și prefață de Eugen Lungu. Chișinău, Editura *Arc*, 1995.
3. <https://www.facebook.com/iulian.ciocan.37/posts/1235081043172761>
4. <http://atelier.liternet.ro/articol/8410/Daniel-Cristea-Enache/Functia-Vieru-I-Taina-care-ma-apara-de-Grigore-Vieru.html>